

IMOM AT- TERMIZIY HAYOTI VA IJODI**Abdurashidova Gulsanam****Andijon davlat pedagogika instituti, tabiiy fanlar fakulteti****Biologiya yonalishidagi 101-guruh talabasi****<https://doi.org/10.5281/zenodo.14279806>**

Annotatsiya: Maqolada o`rta asrlarda ilm markazlariga aylangan Markaziy Osiyo shaharlaridan yetishib chiqib, ilm-fanning hadis sohasi rivojlanishiga hissa qo`shgan muhaddis ulamolar haqida so`z yuritiladi. Xususan, Imom Abu Iso Termiziyga alohida to`xtalib u kishining hayot yo`llari va bizga me`ros qilib qoldirgan asarlari ahamiyati yozilgan. Bundan tashqari muhtaram prezidentimiz Shavkat Mirziyoyevning Imom Termiziy hadislaridagi mohiyatini biz yoshlar chuqur o`rganishlikda katta ahamiyat berish va u zotning 1200 yilligini keng nishonlash to`g`risida gap boradi.

Annotation: The article talks about the muhaddi scholars who grew up in the cities of Central Asia, which became the centers of knowledge in the Middle Ages, and who contributed to the development of the science of hadith. In addition, we, the youth, attach great importance to the deep study of the content and essence of the hadiths of Imam Termizi by our honorable President Shavkat Mirziyoyev, and It was emphasized that we should celebrate the 1200th anniversary widely.

Аннотация: В статье рассказывается об учёных-мухадди, выросших в городах Средней Азии, ставших центрами знаний в Средние века, и внесших свой вклад в развитие науки хадисов. Кроме того, мы, молодёжь, придаем большое значение глубокому изучению содержания хадисов Имама Термизи уважаемого Президента нашего Шавката Мирзиёева. Подчеркивалось, что следует широко отметить 1200-летие породы.

Kalit so`zlar: Imom at-Termiziy, hadis, hadisshunoslik, ilm.

Imom at-Termiziy hayotiTermiziy Abu Iso, Imom Termiziy (824, Termiz — 892, Bug' qishlog'i, hozirgi Sherobod tumani) — buyuk muhaddis. Sullamiy deb nisbat berilishiga sabab bobolaridan biri sullam degan arab qabilasiga do'st tutingan, Bug'iy deyilishiga sabab o'sha vaqtdagi But nomli qishloqda vafot etib, shu yerga dafn qilingan. Umrining oxirida ko'zi ojiz bo'lib qolgani uchun adDarir taxallusi bilan ham atalgan. Termiziyning yoshlik yillari Termiz shahrida o'tgan, dastlabki ma'lumotni ham shu yerda olgan. Termiziy Abu Isoning oilasi va ota-onasi haqida manbalarda aniq ma'lumotlar keltirilmagan, faqat tarixchilar uning: "Bobom asli marvlik edi, u kishi Lays ibn Sayyor zamonida yashagan, so'ng u yerdan Termizga ko'chib kelganlar", — degan krini keltirish bilan chegaralanadilar. [1] Bolaligidan o'ta ziyrakligi, xotirasining kuchliligi, noyob qobiliyati bilan o'z tengqurlaridan ajralib turgan. Diniy va dunyoviy fanlarni, ayniqsa, hadis ilmini alohida qiziqish bilan o'rgangan, bu boradagi bilimlarini yanada oshirish uchun ko'pgina Sharq mamlakatlariga borgan. Uzoq yillar Iroq, Isfahon, Xuroson, Makka va Madinada yashagan. Uzoq davom etgan safarlari chog'ida qiroat ilmi, bayon, kd, tarix, ayniqsa, o'zi yoshlikdan qiziqqan hadis ilmi bo'yicha o'sha davrning yirik olimlardan ta'lim oladi. Mashhur muhaddislardan Imom Buxoriy, Imom Muslim, Imom Abu Dovud, Qutayba ibn Sayd, Ishaq ibn Muso, Maxmud ibn G'aylon va boshqa uning ustozlari edi.

Termiziy Imom Buxoriy bilan uchrashganida (bu uchrashuv Nishopurda bo'lgan va ikki alloma 5 yil birgalikda yashashgan) hadisning matninigina emas, uning hikmati va falsafasinitushunib yetganini e'tirof etadi. O'z navbatida Imom Buxoriy o'z shogirdini maqtab,

kamtarinlik bilan: "Sen mendan bahra topganingdan ko'ra men sendan ko'proq bahra topdim", degan. Bu Termiziyga berilgan juda katta baho edi. Termiziy yo'lda, safarda bo'lganda ham, yoki bir joyda muqim turganda ham ustozlaridan, uchratgan roviylardan eshitgan hadislarni yozib olar, ularni tartiblarivishda alohida-alohida qayd qilib borardi. 868-yil xorij safaridan o'z yurtiga qaytgan Termiziy ilmiy-ijodiy ish, shogirdlar tayyorlash bilan mashg'ul bo'ldi va yirik muhaddis olim, imom sifatida shuhrat qozondi. Taqvodorlik, islom dini va o'z obro'siga gard yuqtirmaslikka intilish, dunyo molmatosi va boylikka beparvo qarash, oxiratning g'amini yeyish Termiziyning hayotitarzi edi. Termiziyning shogirdlari uning ishlarini davom ettirdi. Ular ichida Makhul ibn alFadl, Muhammad ibn Mahmud Anbar, Hamod ibn Shokir, Abd ibn Muhammad Nasafiy, Haysam ibn Kulayb Shoshiy, Ahmad ibn Yusuf Nasafiy va boshqalarni ko'rsatish mumkin.

Imom at- Termiziy faoliyati: Termiziy qalamiga mansub asarlarning aksariyati bizgacha yetib kelgan. "Al-jome' as-sahih" ("Ishonarlitoplamlar"), "ashShamoil annabaviya" yoki "AshShamoil annabiy sallolohu alayhi va sallam" ("Payg'ambar alayhissalomning shakl va sifatleri"), "alIlal filhadis" ("Hadislardagi illatlar"), "Risola filxilof valjadal" ("Hadislardagi ixtilof va bahslar haqida risola"), "atTa'rix" ("Tarix"), "Kitob uzzuhd" ("Zohidlik kitobi"), "Kitob ulasmo valkuno" ("Ismlar va kunyalar kitobi") va boshqa Termiziyning asarlari ichida eng mashhuri, shubhasiz, "Al-jome' assahih" bo'lib, 6 ta ishonchli hadislar to'plamidan biridir. Ushbu asarilmiy manbalarda "Jome' atTermiziy", "Sahihi Termiziy", "Sunani Termiziy" nomi bilan ham ataladi. Termiziyning muhim asarlaridan yana biri "ash-Shamoil an-nabaviya" Muhammad (alayhi sallom)ning shaxsiy hayoti, u zotning suvrat va siyrati, ajoyib fazilatleri, odatlariga oid 408 hadisi sharifni o'zichiga qamragan manbadir. Bu kitob azaldan islomshunos olimlar, tadqiqotchilarning diqqatini o'ziga tortib keladi. Arab tilida bitilgan ushbu asarga bir qancha sharhlar ham yozilgan. Uning tiliravon, uslubi g'oyatda oddiy. Asarfors va turk tillariga tarjima qilingan. "Ash-Shamoil an nabaviya"ning 1-qismida keltirilgan hadisi shariflar payg'ambarning suvrat(tashqi qiyofasi) iga, 2-qismida keltirilgan hadisi shariflar esa ichki dunyosiyu, axloqiy fazilatlarini bayon qilishga, ya'ni siyratga bag'ishlangan. Kitobning 16-asrga oid bir qo'lyozmasiToshkentda, O'zbekiston musulmonlari idorasi kutubxonasida saqlanadi. "AshShamoil an-nabaviya" o'zbek tiliga o'girilib so'nggi yillarda Toshkentda bir necha bor nashr etildi.1990-yil Termiziy tavalludining 1200-yilligi yurtimizda keng nishonlandi. Mustaqillik yillarida Termiziyning yodgorlik majmuasi 2016 2017-yillari qaytadan ta'mirlanib, qutlug'ziyoratgohga aylantirildi.diqqatini o'ziga tortib keladi. Arab tilida bitilgan ushbu asarga bir qancha sharhlar ham yozilgan. Uning tiliravon, uslubi g'oyatda oddiy. Asarfors va turk tillariga tarjima qilingan. "Ash-Shamoil an nabaviya"ning 1-qismida keltirilgan hadisi shariflar payg'ambarning suvrat(tashqi qiyofasi) iga, 2-qismida keltirilgan hadisi shariflar esa ichki dunyosiyu, axloqiy fazilatlarini bayon qilishga, ya'ni siyratga bag'ishlangan. Kitobning 16-asrga oid bir qo'lyozmasi bir qo'lyozmasiToshkentda, O'zbekiston musulmonlari idorasi kutubxonasida saqlanadi. "AshShamoil an-nabaviya" o'zbek tiliga o'girilib so'nggi yillarda Toshkentda bir necha bor nashr etildi.1990-yil Termiziy tavalludining 1200-yilligi yurtimizda keng nishonlandi. Mustaqillik yillarida Termiziyning yodgorlik majmuasi 2016 2017-yillari qaytadan ta'mirlanib, qutlug'ziyoratgohga aylantirildi.

Uning asarlaridan biri hisoblanadigan Al-jomi'u-s- sahih to'g'risida gaplasharkanmiz, "ALJOMT AS-SAHY" At-Termiziyning ijodiy faoliyatida yaratilgan asarlari ichida «al-Jomi' assahiyh» («Ishonchlitolamlar») eng asosiy o'rinni egallaydi. Ushbu asar yuqorida qayd qilganimizdek, «al-Jomi' al-kabiyr», («Katta to'plamlar»), «Sahihi at-Termiziy», «Sunan at-

Termiziy» («Termiziy sunnatlari») kabi nomlar bilan ham yuritiladi. Tarixchi Ibn Xajar al-Asqaloniyning yozishicha, at-Termiziy ushbu asarini 270 hijriy (884 melodiy) yilda, ya'ni qariyb oltmish yoshlarida, ilm-fanda katta tajriba orttirib, imomlik darajasiga erishgandan keyin yozib tugatgan. Ushbu asar qo'lyozmalari dunyoning bir qancha shaharlarida, shuningdek, o'zimizda, O'zbekiston Fanlar Akademiyasi, Abu Rayhon Beruniy nomli Sharqshunoslik institutida ham saqlanmoqda. Muhim manba sifatida «Al-Jomi' as-sahiyh» bir necha marta nashr qilingan. Bunga dalil sifatida 1283 (1866) yili Mitohda, 1292 (1875) yili Qohirada, shuningdek, 1980 yili Bayrutda nashr etilganligini ko'rsatish kifoya. At-Termiziyning bu muhim asariga bir qator sharhlar ham yozilgan bo'lib, ulardan ibn al-Arabiy (vafoti 543 hijriy, 1148 melodiy yili) nomi bilan mashhur bo'lgan imom hofiz Abu Bakr Muhammad ibn Abdulla alAshbilyning «Oridat al-Ahvaziy ala kitob at-Termiziy» nomli 13 juz' (qism)dan iborat sharhlarini keltirish mumkin. Ushbu sharh dastlab 1931 yilda Qohirada nashr qilingan. Imom Hofiz Abu Ali Muhammad Abdurrahmon ibn Abdurahim al-Muborakfuriy (1283-1353) qalamiga mansub yana bir sharh ham «Tuhfat ul-Ahvaziy bisharhi at-Termiziy» deb ataladi. To'rtjuz'dan iborat bo'lgan bu asar 1979 yilda Bayrutda nashr qilingan (Hindiston nashri ham mavjud). Misrlik olim va adib Jamoliddin Abdurrahmon ibn Abu Bakr as-Suyutiyning (1445-1505) at-Termiziy asariga yozgan sharhi «Qut al-mug'taziy ala Jomi' at-Termiziy» (undan ikki qismi nashr qilingan), deb atalgan. Bulardan tashqari Muhammad ibn Abduqodir Abu at-Tayyib al-Madaniyning «Sharh Sunan at-Termiziy», Ahmad Muhammad Shokirning «Tahqiq va sharh Jomi' at-Termiziy» (o'ndan ikki qismi 1937 yilda Mustafa al-Bobiy al-Halabiy tomonidan nashr qilingan), Muhammad Yusuf alBannuriyning «Maorif sunan sharh sunan at-Termiziy» (uning birinchi qismi 1963 yilda Pokistonda nashr kilingan), Siroj Ahmad as-Sarhandiyning «Sharh sunan at-Termiziy» nomli forscha sharhi, shuningdek Rashib Ahmad al-Kanuhiyning «Al-kavkab ad-durriy ala at-Termiziy» (Hindistonda chop etilgan), Muhammad Anvarshoh al-Kashmiriyning ikki juz'dan iborat «Al-Urf ash-shaziy ala Jomi' at-Termiziy» (bu asar ham Hindistonda chop etilgan) va nihoyat Abul-Hasan Muhammad ibn Abdulhodiy as-Sanadiyning (u 1138 yilda vafot etgan) «Hoshiya ala sunan at-Termiziy»[13] kabi sharhlarini ko'rsatish mumkin.

Mashhur muhaddis Abu Iso at-Termiziyning shaxsiy hayoti va barkamol ijodining har tomonlama o'rganilishitufayli buyuk bobokalonimizning hozirgi davrimiz uchun ham o'rnak bo'ladigan ko'p ibratomuzfazilatlarining guvohi bo'lamiz. Eng avvalo, at-Termiziyning yoshligidan ilm-fanga g'oyatda chanqoqligi va zo'r havas bilan qiziqishi, bu borada har qanday qiyinchiliklarga ham bardosh berib o'z maqsadi, ya'ni o'z bilimini oshirish yo'lidagi jiddu-jahdi katta-katta tahsinga sazovordir. Yozma manbalarda keltirilishicha, hadisshunoslik ilmi sakkizinchi asrning ikkinchi yarmidan o'n birinchi asr o'rtalarigacha asosiy va zaruriy mashg'ulotlardan biri darajasiga aylangan. Bu davrda Sharqning turli mamlakatlaridan bo'lgan to'rt yuzdan ortiq mualliflar ana shu ilm (hadisshunoslik) bilan shug'ullanganlar. Ma'lumki, o'z bilimini oshirish borasida at-Termiziy ko'pgina xorijiy mamlakatlarniziyorat qilgan. Elma-el kezib, cho'lu biyobonlar oshib roviylardan eshitgan hadislarni yitish bilan shug'ullangan. Ularnitartibiravishda yozib qayd qilish bilan birga ushbu hadislarni qanchalik darajada sahiyh, hasan yokizaif, mavzu (soxta, o'ylab chiqarilgan) ekanligini qayta-qayta tekshirgan, ilmiy ravishda chuqurtadqiq etgan. Allomaning shogirdlari orasida turli millat vakillari ham bo'lgan. Yoshi qirqdan oshgan va turli mamlakatlar olimlaridan ta'lim olgan at-Termiziy ham Imom alBuxoriy mashhur bo'lgan paytda yetuk olim darajasida tanilgan. Ikkala olim o'rtasida 863-868 yillar oralarida Nishopurda ko'pdan-ko'p samarali ilmiy munozaralar, samimiy do'stona

uchrashuvlar bo'lgan. At-Termiziy o'z asarlari uchun ko'pgina foydali ma'lumotlarni al-Buxoriy bilan bo'lgan uchrashuvlarida olganligini yozadi Abu Iso at-Termiziy asarlari hozirda ham o'z qimmatini yo'qotgan emas. Uning «Al-Jomi' assahiyh», «Ash-shamoil an-nabaviyya» kabi asarlarida keltirilgan hadisi shariflar katta tarbiyaviy ahamiyatga ega bo'lib insonlarni halol, adolatli, iymon-e'tiqodli, diyonatli, pokiza, mehnatsevar, muruvvatli,rahm-shafqatli, ota-ona, ayollarga nisbatan hurmat-e'tiborli bo'lishga chorlaydi. Bu ibratli pand-nasihatlar va o'gitlar xalqimizni, jamiyatimiz ahlini, ayniqsa yosh avlodni tarbiyalashda beqiyos ahamiyat kasb etishini alohida ta'kidlash o'rinlidir. At-Termiziyning asarlari faqat diniy ilmlar majmuasiga oid bo'lib qolmasdan, balki dunyoviy ilmlarga oid ma'lumotlarga ham boydir. Masalan, uning bosh asari bo'lgan «al-Jomi' as-sahiyh»da tarix, mantiq huquqshunoslik,tabobat,ziroatga oid ko'plab qimmatli ma'lumotlarni uchramiz. Arab tilinirivojlantirishda at-Termiziyning xizmatlari kattaliginizamonaviy olimlar qayta-qayta ta'kidlaydilar. Xulosa qilib aytganda, buyuk bobokalonimizning shaxsiy hayoti va uning boy ma'naviy merosini chuqur va hartomonlama o'rganish ham ilmiy, ham amaliy jihatdan katta ahamiyatga egadir.

References:

1. O`rta asr sharq allomalari va mutaffakkirlarining tarixiy-falsafiy merosi ensiklopediyasi. – Samarqand. Imom Buxoriy xalqaro markazi, 2016- B 645-649.
2. Buyuk muhaddislar (Imom al-Buxoriy, Imom Muslim, Imom at-Termiziy), T.,1998 Buyuk allomalarimiz, T.2002. Uvatov. U. Donolardan saboqlar, T.,1994
3. Usmonxon Alimov, Ilmning fazilati. –Toshkent: Movarounahr, 2010-yil 6-bet. Odob-axloqqa oid xadis namunalari. – Toshkent: “Fan”1990-yil 32-bet